

Wstęp

Aktualny, 20 numer „Rocznika Ruskiej Bursy” jest tomem jubileuszowym. Dlatego też wyznaczony temat, zgodnie z jubileuszowym zwyczajem, jest w pewnym sensie podsumowujący. Nie o podsumowaniu samego „Rocznika” – jego treści, zakresu, charakteru, tematów, rozwoju – pomyśleliśmy – tylko o spojrzeniu na to, czemu „Rocznik” ma służyć, na stan łemkoznawstwa/rusynoznawstwa w XXI w. Okres, który został wyznaczony jako ramowy dla refleksji, jaką chcemy tu uzyskać, jest zaledwie o kilka lat dłuższy od czasu, w jakim wydawane jest niniejsze czasopismo naukowe, założone w 2005 r. Tak więc i nasze czasopismo kreowało to, czemu chcemy się przyjrzeć.

Trzeba jednak zaznaczyć, że jubileusz to nie jedyna, a może nawet nie główna przyczyna, która wpłynęła na wybór problematyki, jakiej poświęcony jest obecny numer „Rocznika Ruskiej Bursy”. Istotnym impulsem była tu książka Igora Lubczyka, o której wspominam w swoim artykule, to ona uskuteczniła narastające we mnie od pewnego czasu przekonanie, że należy dokonać oceny, krytycznie ustosunkować się do tego, co aktualnie obserwujemy w obszarze studiów łemkoznawczych. Ukazać ich osiągnięcia, stan rozwoju, ale nie pominąć też negatywnych zjawisk, które pozostawione bez oceny krytycznej są szkodliwe nie tylko w aspekcie naukowym, ale też moralnym i społecznym. Pojawiła się refleksja, że po prawie 30 latach warto by znowu dokonać swego rodzaju rekonesansu problematyki łemkowskiej w badaniach i publikacjach, które dotyczą głównie łemkoznawstwa w Polsce, choć nie wyłącznie. W ramach działalności tej samej, co i w 1995 r., Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności, zorganizowane zostało w dniu 21.02.2021 r.

otwarte posiedzenie Komisji na temat: „Łemkoznawstwo w XXI w. – rekoniesans krytyczny”. Ze specjalistycznymi referatami dotyczącymi aktualnego stanu badań łemkoznawczych wystąpili: dr hab. Helena Duć-Fajfer, prof. UJ (językoznawstwo i literaturoznawstwo), dr Bogdan Horbal (studia łemkoznawcze za granicą i ich odnotowanie w New York Public Library), dr hab. Ewa Michna, prof. UJ (antropologia i socjologia), Damian Nowak (historia sztuki i studia regionalne), dr hab. Andrzej Zięba (historia i studia pamięciologiczne).

Teksty przygotowane na bazie tych wystąpień przez ich autorów, miały stanowić główny trzon treści tomu 20 „Rocznika Ruskiej Bursy”. Jednakże dwoje z występujących z referatami w 2021 r., Ewa Michna i Bogdan Horbal, z różnych przyczyn nie opracowało swoich tez do publikacji, co zmieniło w pewnym stopniu pierwotną koncepcję zaplanowanego numeru jubileuszowego czasopisma. Przedkładamy je czytelnikom w nieco innym, może mniej spójnym, ale nie mniej interesującym i wartościowym kształcie.

Dwa wydarzenia dotyczące rozwoju studiów karpackorusińskich w Ameryce, które odbyły się w 2023 r., wniosły bardzo duży wkład do tekstowej objętości niniejszej publikacji. Teksty i ilustracje powiązane z pierwszą z nich – uroczystą celebracją przekazania bezcennej Kolekcji Carpatho-Ruthenica Pawła Roberta Magocsi’ego pod kuratelę i aktywne zarządzanie Bibliotece Książ Rzadkich Thomasa Fishera (jednej z bibliotek Uniwersytetu w Toronto) – stanowią zawartość działu *Dokumenty*. Teksty Kseni Kiebuszinski, Edwarda Kasinca i Nicka Kupensky’ego nie tylko dokumentują wydarzenie tak ważne dla kontynuacji trwałego rozwoju karpatorusynistyki, ale też ukazują znaczenie ogromnego bibliofilskiego trudu prof. Magocsi’ego dla dotychczasowego rozwoju studiów karpackorusińskich nie tylko w Ameryce, ale też na całym świecie. Są świadectwem formułowania się wewnętrznego rusynoznawstwa dzięki współpracującemu ze sobą środowisku uczonych, z których większość miała możliwość korzystania z unikalnej kolekcji Magocsi’ego. Instytucjonalne zabezpieczenie kolekcji Carpatho-Ruthenica tworzy gwarancję dalszego rozwoju rzetelnych, opartych na źródłach studiów, niezależnie od sytuacji politycznej w karpackiej ojczyźnie Rusinów.

Teksty dotyczące drugiego wydarzenia zostały opublikowane w wydębionej w ramach *Dyskursu* sekcji specjalnej zatytułowanej „*Our People at 40: A Special Section*”. Zaprezentowany w niej został tekstowy efekt wydarzenia, które odbyło się podczas 55 Konwencji Asocjacji Studiów Sławistycznych, Wschodnioeuropejskich i Euroazjatyckich (Association for Slavic, East

European & Eurasian Studies) w Filadelfii w USA (30.11–3.12.2023). Zorganizowano wówczas dyskusję panelową poświęconą książce Pawła Roberta Magocsi'ego *Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America* („Nasi ludzie: Rusini Karpaccy i ich potomkowie w Ameryce Północnej”) z okazji pojawienia się w 2023 r. piątego, uzupełnionego jej wydania. W dyskusji wystąpiło pięcioro uczonych – Patricia A. Krafcik (The Evergreen State College), Richard Custer (Carpatho-Rusyns of Pennsylvania), Robert Zecker (Saint Francis Xavier University), Bogdan Horbal (New York Public Library), and Nicholas Kyle Kupensky (United States Air Force Academy). Ustosunkowali się oni wieloaspektowo do opisaney przez Magocsi'ego historii diaspory karpacko-rusińskiej w Ameryce, podkreślając wyjątkowe znaczenie poświęconey jej publikacji zarówno dla szerszej wiedzy o tej społeczności, jak i przede wszystkim dla samych Rusinów Karpackich, którym umożliwiła odnajdywanie i rozumienie siebie w skomplikowanym, poddawany dominującym ideologiom świecie. Wypowiedzi mają charakter specjalistyczny, każda porusza inny aspekt w postrzeganiu charakteru i znaczenia *Our People*. Dyskusja dotyczy kultury, ekonomii, rasy, religii i społeczeństwa, podkreślane są zmiany w poszczególnych edycjach książki. Ważna, dostosowana do problematyki niniejszego numeru „Rocznika Ruskiej Bursy” jest krytyczna ocena tekstu Magocsi'ego z perspektywy aktualnych badań w obszarze kulturoznawstwa, studiów nad diasporą, studiów migracyjnych, transnarodowych, studiów nad klasą robotniczą.

Zasługą Nicka Kupensky'ego jest wpisanie tekstów, które ściśle odnoszą się do pięciu edycji książki *Our People*, w ramy lokujące tę kanoniczną publikację w szerszym kontekście stanu rozwoju współczesnych amerykańskich studiów karpackorusińskich.

Sekcja specjalna ze względu na jej swoistą autonomię zamieszczona została jako ostatnia pozycja w dziale *Dyskurs*. Dział ten rozpoczyna się tekstem mojego autorstwa „Główne przemiany w obszarze dyskursu łemkoznawczego w ostatnich 25 latach”. Starałam się nawiązać w nim do wspomnianego już rekonesansu, którego dokonano na jednym z posiedzeń Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności. Nie ograniczyłam się jednak tylko do studiów filologicznych i nie podjęłam się dokonania przeglądu, tylko skupiłam się na niektórych symptomatycznych zjawiskach w obrębie łemkoznawstwa po roku 2000. Dążyłam do ukazania charakteru tych zmian, ich przyczyn i wpływu na aktualny stan studiów łemkowskich.

Jako kolejne zamieszczone zostały teksty dwóch innych autorów, którzy byli zaproszeni do wystąpienia w ramach wspomnianego rekonesansu. Artykuł

Andrzeja Zięby koncentruje się na badaniach prowadzonych przez historyków, chociaż sięga poza ścisły krąg nauk historycznych i ustosunkowuje się do wybranych prac dotyczących przeszłości i pamięci o niej, którą zajmują się np. antropolodzy, socjologowie, literaturoznawcy, językoznawcy. Zięba prezentuje krytyczny stosunek do postmodernistycznego dyskursu pamięciologicznego, wskazując na jego manipulacyjność i brak podstaw metodologicznych. Dostrzega też potrzebę rozwoju zapoczątkowanych już studiów historycznych prowadzonych z uwzględnieniem łemkowskiej perspektywy przez łemkowskich badaczy.

Damian Nowak z kolei zaprezentował charakterystyczny dla jego kondycji badawczej szczegółowy przegląd badań i publikacji z wyodrębnionego obszaru architektury cerkiewnej na Łemkowynie, w którym sięga refleksją do ich początków w okresie międzywojennym, ale przeglądu dokonuje w zasadzie za okres od 1989 r. do chwili obecnej.

Przy tak mocnej reprezentacji w „Roczniku” rusynistyki amerykańskiej zdecydowaliśmy się na wprowadzenie do aktualnego numeru spojrzenia na rozwój naukowych studiów rusińskich także w innych regionach, gdzie mają one swoją dynamikę i charakter z typowymi tendencjami i ukierunkowaniem. Ruś Preszowska jako jedyny region rusiński, który posiada własne instytucje, w tym samodzielny Instytut Języka i Kultury Rusińskiej na Uniwersytecie w Preszowie oraz Muzeum Kultury Rusińskiej, mające się także rozwijać jako jednostka badawcza, została zaprezentowana w artykule Petra Medvidia. Autor skoncentrował się na kwestiach językowych i socjolingwistycznych w kontekście ogłoszenia na Słowacji roku 2025 rokiem języka rusińskiego w związku z trzydziestolecie jego kodyfikacji.

Natomiast artykuł Mychaïła Fejsy, reprezentujący rusynoznawcze studia w Serbii, koncentrując się na wybranych projektach językowych i językoznawczych, eksponuje ten nurt badań i działań językoznawczych, które zmierzają do wprowadzenia języka i kultury rusińskiej w wirtualną przestrzeń, zwiększając ich aktywność i rozpoznawalność w ponadnarodowych, transkulturowych sferach.

Paweł Małecki i Magdalena Piotrowska przygotowali dla „Rocznika” specjalistyczny artykuł zmierzający w podobnym kierunku, czyli do ukazania możliwości wykorzystania nowoczesnych technologii i domen zastosowania sztucznej inteligencji w badaniach nad różnymi wariantami języka rusińskiego. W tym przypadku badacze testowali językowy model OpenAI Whisper w celu uzyskania danych do analizy i klasyfikacji wariantów języka rusińskiego

głównie pod kątem ich podobieństwa do języków dominujących w danym regionie. Są to z pewnością badania przyszłościowe, mające szansę na szersze ich wdrożenie w kontekście ochrony oraz rewitalizacji języków i kultur zagrożonych.

Dyskurs zamyka omówiona już sekcja specjalna z tekstami krytycznymi pięciorga autorów.

W dziale *Tłumaczenia* zamieszczony został przekład na język łemkowski artykułu Joepa Leerssena „Imagologia: O zastosowaniu etniczności do nadawania światu sensu”.

Zgodnie z ustalonym porządkiem następnym działem „Rocznika” są *Inspiracje*, gdzie odnaleźć można dwa interesujące teksty bazujące na refleksjach: „Łemkowszczyzna «połemkowska»” Bogdana Horbala i „Krytyczne (auto)refleksje na temat prowadzenia badań ilościowych w społeczności łemkowskiej” Justyny Olko i Anny Maślany. Obydwa dotyczą narracji i badań zdominowanych przez dyskurs centrowy, w których nie bierze się pod uwagę łemkowskiej wrażliwości i traumatycznych doświadczeń.

Wreszcie w dziale *Recenzje i sprawozdania* zamieszczono w angielskim oryginale i w tłumaczeniu na język łemkowski recenzję mojej książki *Treading Paths: Lemko Literature in the Years 1848-1918* (uaktualniony przekład monografii o literaturze łemkowskiej drugiej połowy XIX i początku XX w.). Jest to nieco zmieniona wersja recenzji wydawniczej przygotowanej przez Nicka Kupensky'ego.

Na samym końcu znajdują się, jak zawsze, łemkowsko- i polskojęzyczne „Notatki o autorach”.

Teksty zebrane w jubileuszowym 20 tomie „Rocznika Ruskiej Bursy” wnoszą z pewnością niekompletne, ale wieloaspektowe, podbudowane wnikliwą refleksją podsumowanie prawie dwudziestopięcioletniego okresu rozwoju łemko-rusynoznawstwa w XXI w. Chociaż nie możemy zapominać o jego specyficznych uwarunkowaniach, stymulowaniu, ograniczeniach, należy też widzieć odzwierciedlenie w nim zjawisk diagnozowanych jako typowe dla współczesnej humanistyki. Nie zostały tu też pominięte ważne dla studiów łemkowskich tendencje do wytyczania perspektywy wewnętrznej, wyrażania własnego doświadczenia i spojrzenia na kulturę i historię.

Helena Duć-Fajfer